

گزارشی از کلات نادری

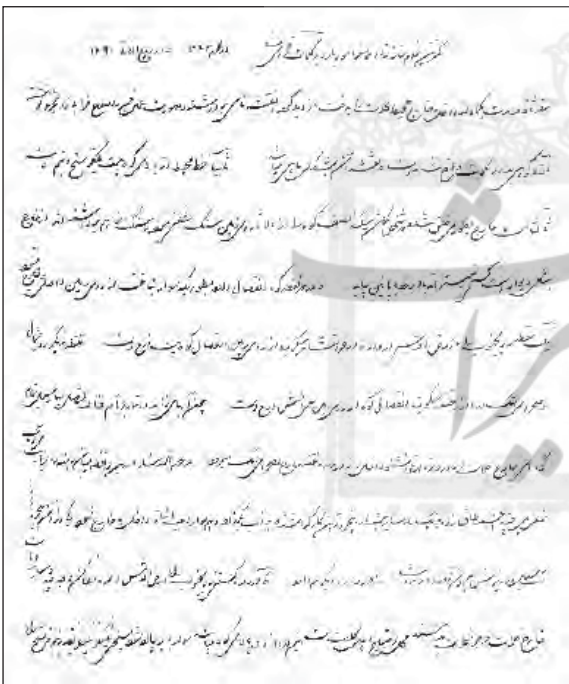
کیانوش کیانی هفت‌لنگ

اخیراً مجموعه‌ای از اسناد یکی از خاندان‌های کهن، به مرکز اسناد دائرةالمعارف بزرگ اسلامی منتقل شد. در بین این اسناد ارزشمند، گزارشی چهارصفحه‌ای با خط خوش وجود داشت که هر چند نویسنده آن متأسفانه معلوم نیست و ظاهراً این گزارش سفر دوم وی باشد، ولی با توجه به اطلاعات مهمی که درباره کلات نادری دارد، بازنویسی و بی‌مقدمه و توضیحی، به خوانندگان ارجمند تقدیم می‌گردد. امید است در صورتی که خوانندگان اطلاعی از نویسنده و گزارش سفر وی دارند، اینجانب را مطلع و مرهون عنایت خود سازند.

در اینجا از جناب آقای محمدکاظم موسوی بجنوردی، ریاست محترم مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی که اسناد را در اختیار این‌جانب قرار دادند، سپاسگزاری می‌شود.

کمترین غلام خان‌زاد دو سفر، مأمور بازدید کلات نادری شد، در محرم ۱۲۸۴ و در ربیع‌الثانی ۱۲۹۱. سفر ثانی در مدت یک ماه از داخل و خارج محیط کلات را به‌دقت بازدید کرده و نقشه تامی برداشته و صورت عمل تعمیر و اصلاح خرابی را [جزء] بجزء نوشته. اولاً کوهی به دور کلات واقع شده است که نقشه آن به شکل ماهی می‌باشد. ثانیاً خط محیط از بالای کوه بیست یک فرسخ و نیم است. ثالثاً سمت خارج به طوری خلق شده که شخص گمان می‌کند نصف کوه را از بالا تا روی زمین سنگ‌شکنی نموده و سنگ آن را هم برداشته‌اند. از خارج به مثل دیوار است، کسی نمی‌تواند بالا برود یا پایین بیاید و در دو نقطه کوه انفصال داده به طوری که سوار به تاخت از روی زمین داخل و خارج می‌شود.

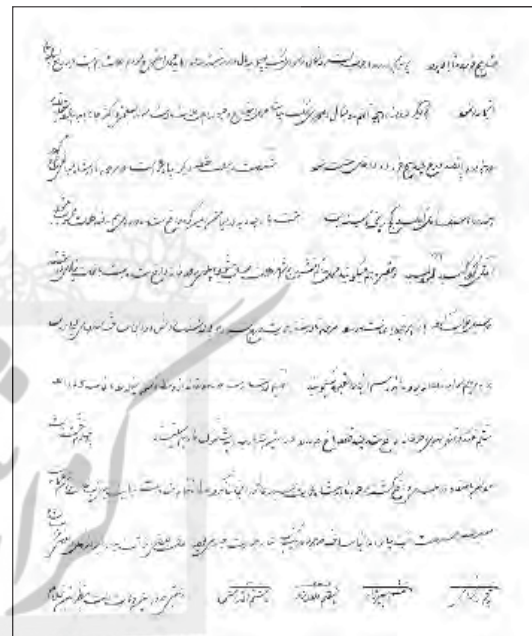
یک نقطه رو به جنوب راه ارض اقدس دروازه ارغونشاه می‌گویند، از روی زمین انفصال کوه بیست ذرع است. نقطه دیگر رو به شمال و صحرای اتک دروازه نفته می‌گویند انفصال کوه از روی زمین سی و شش ذرع است. چون آب‌های زاید در تمام ایام خاصه فصل بهار سیل تمام کوه‌های خارج کلات از دروازه ارغونشاه و داخل از دروازه نفته خارج به صحرای اتک می‌رود مرحوم نادرشاه در این دو نقطه میان دهنه را از بابت ممر آب مثل پل چندچشمه طاق زده جز یک راه سایر چشمه‌ها را پنجره آهن کار گذاشته که هم آب بگذرد و هم سوار اسب‌انداز داخل یا خارج نشود. یکی از آن پنجره‌ها را آب سیل از زیر شن بیرون آورده، دیده شد. سه دروازه دیگر هم دارد. دروازه کشتی رو به جنوب راه ارض اقدس و قره‌تکان و چه‌چه و سایر دهات خارج کلات که جزء کلات می‌باشند، محل احتیاج اهل کلات است.

این دروازه در بالای کوه می‌باشد. سوار باید پیاده شود به‌سختی یک نفر یک نفر به قدر نیم فرسخ راه چند پیچ خورده تا بالا برود. یکی دیگر دروازه چوب است و رو به شمال و صحرای اتک، به‌هیچ‌وجه مال و سوار نمی‌تواند عبور نماید. محل احتیاج مردم کلات هم نیست باید رفع پیاده‌راه آنجا را نمود. یکی دیگر دروازه دهچه آن‌هم رو به شمال و صحرای اتک می‌باشد. محل احتیاج و عبور اهل کلات است. سوار به‌سختی و اکثر جاها باید

پیاده شود به قدر دو هزار و پانصد ذرع چند پیچ خورده داخل کلات شود. شصت و هفت نقطه دیگر پیاده راه است که مرحوم نادرشاه مبالغی خرج کرده همه را با سنگ و گل و آهک و گچ ریخته و بسته است. هشت پارچه دیه در میان این کوه واقع شده که روی هم رفته کلات محسوب می شود. اول کوه گنبد کبود گنبد و مقبره هم می گویند. محل حاکم نشین و شهر کلات حساب می شود. پهلوی رودخانه واقع شده است. باغات زیادی داشت که سیل خراب کرده، باز هم خیلی باغات دارد. مرحوم نادرشاه عمارت و برج بسیار خوبی از سنگ تراش در آنجا ساخته، سنگ های خیلی بزرگ بر روی هم سوار و به کار برده اند. اسم آنجا را مقبره می گویند.

دویم دربند است، که رودخانه از وسط آن می گذرد، باغات خوبی دارد. سیم نفته که آن هم پهلوی رودخانه واقع شد چند قطعه باغ هم دارد. در این سه پارچه دیه شلتوک کاری هم می کنند.

چهارم خشت است. مکان باصفا و در بلندی واقع گشته. مرحوم نادرشاه عمارت بسیار عالی در آنجا بنا کرده ولی ناتمام منده است از بابت بدی آب کلات و عمارت آن سیصد و شصت آب انبار در آنجا ساخته که هر روز یک آب انبار به عمارت جاری بوده، حال بعضی از آب انبارها پر از گل و بعضی خراب شده. پنجم کردی، ششم سیرزار هفتم قلقله زو هشتم آقداش.

رعیتی که در این دهات است به نظر این غلام بروی هم پانصد خانوار بیشتر نیست. هرگاه خیال خودسری و فساد داشته باشند از دهات بیرون که جزء کلات است به آنها موافقت می کنند. زراعت و گذراندن آنها از دیمه میان کلات است. اصل هوای کلات به نوعی می باشد که اضافه بر گندم و جو همه چیز را به عمل می آورد، چندان احتیاج به خارج ندارند، مثل این حصن حصین و قلعه خد آفرین کمتر جایی پیدا می شود. چنانچه تمام خط از دروازه و راهها تعمیر و اصلاح شود یکصد هزار قشون آراسته منظم نمی تواند کلات را به زور بگیرد.

از بابت خیال خودسری و فساد اهل کلات احتیاط و ملاحظه را از دست نباید داد. اولاً قلعه ای که مرحوم آصف الدوله [متن: آصف الدوله] در پهلوی دروازه ارغوانشاه ساخته است، تعمیر نمایند و جای سیصد نفر سرباز و قورخانه و انبار غله و بعضی چیزهای دیگر به نوعی که بازدید شده است، ساخته شود. چهار عراده توپ با قورخانه و سایر ملزومات آن و اقل سه دسته سرباز با آذوقه یک ماه همیشه در میان قلعه باشند و احدی از مردم کلات را به قلعه راه ندهند. ثانیاً حکومت کلات هم در دست اهل کلات مصلحت نیست. اگرچه بهبودخان شخص بسیار درستکار و خدمتگزار و دولتخواه و کاردانی می باشد، گمان خلاف و خیانت هرگز به او نمی رود. نوع دیگر آنکه خط سمت شمال صحرای اتک را یعنی از چاکه محمد اردلان تا نقطه تکه قیران در چهل و یک پیاده راه و سه دروازه است، به طوری که در کتابچه بازدید شده، تعمیر و اصلاح نمایند و خط سمت جنوب و طرف خراسان به حالت حالیه خود باقی باشد، ولی این نوع تعمیر از بابت ترکمان به کلی آسودگی حاصل نمی شود. به جهت آنکه از اهل کلات جمعی در میان ترکمان می باشند که اکثر ایام، راهنما و بلدیت کرده ترکان را به کلات می آورند. چندین دفعه از طرف خط خراسان از دروازه کشتی تا گردنه فرود ترکمان را داخل کلات نموده اند. لیکن تعمیر و ساختن خط طرف صحرای اتک ترکمانها را از صرافت قشون کشی و خیالاتی که در نظر دارند و کلات را جهت مأمّن خود می خواهند خواهند افتاد. موقوف به مصلحت و امر اولیای دولت ابد مدت قاهره است.

